

nikáit egymásba játszó verssszerveződés energiaáramlását is, amit a fordító-elemző poétikusan a „szövegek és szövetek csereberéjének” nevez.

A szoros olvasás technikáinak ragyogó példaként tekinthetünk az Örkeny egyperceseiinek szlovák fordításairól írt dolgozatra is, mely a kódváltás során bekövetkező fordítói döntések és a név poétikai, kulturális, történeti kisugárzása közti viszonyokat tárja fel. Az irodalmi, zenei allúziók hálózatába ágyazódó szövegek átültethetősége már a látszólagos mikrokomponensek esetében is összetett kódváltási stratégiákat mozgósít.

Külön blokk foglalkozik a krimi műfajához kötődő onomasztikai kihívásokkal: a „tetten ért nevek” csak retorikailag kerülnek az üldözött bűnöző vagy a tettes pozíciójába, a névhasználati stratégiák változatossága és találékony-sága inkább gyönyörködtet, mint elrettent. A krimisé mák és a név kapcsolatrendszerében az álnevek, a névtelen levelek, a szereplői alak-mások, a játékos önprezentációk, a neveknek tulajdonított szimbolikus funkciók, az intertextuális hálózatokba illeszkedő identifikációs játékok olyan gazdag rendszert sejtetnek, mely egyszerre kötődik a műfaji sajátosságokhoz és a kreatív poétikai szövegformáláshoz. A műfaji nyomvonalú névadási stratégiák vizsgálatához a szerző keresve se találhatott volna kézenfekvőbb zsánert, ugyanakkor folyamatosan tudatosítani kell, hogy a krimi korántsem konstans műfaji paraméterekkel rendelkező narratíva, s hogy a névhasználati opciók izgalmas eltéréseket mutatnak pl. a skandináv vagy a gyermek-krimi alműfajaiban.

Hercule Poirot irodalmi átváltozásait mutatja be a *Névtorzítás és alakpárhuzam a krimi irodalomban* című fejezet Baráth Katalin, José Carlos Somoza, Josef Škvorecký műveiben. Az alakpárhuzam felbukkanása a különböző intenzitású jellemkonstans ellenére a név torzulásával jár együtt: Barátnál Hercule Poitor, Somozánál Héraklész Pontór, Škvoreckýnél Hercule Potarot szerepel. Benyovszky az interikonikus jelsorokba vesző ősalakot elhallgatott, de

odaértett interpretánsként határozza meg. Eva Bešťáková regényének elemzése a nyelvi maszkok, álnevek és a teatralitás szempontjából tovább gazdagítja a Poirot-utótörténetek láncolatát. Az utolsó tanulmány gróf Benyovszky Móric alakjának irodalmi és kultúrtörténeti megformálásával foglalkozik a név, nyelv, identitás klasszikus háromszögéből kiindulva, s bemutatja, hogyan misztifikálódik, illetve válik a populáris kultúra részévé.

A *Fordított névsorolvasás* innovatív, gondolatébresztő szakmunka, mely mind a tudományos közösség, mind a tágabb értelemben vett olvasóközönség figyelmére számot tarthat.

Csehy Zoltán

Zsadányi Edit: Megszólal az alárendelt? A kiszolgáltatottak történetmondása 20–21. századi irodalmi művekben. Budapest, Balassi Kiadó, 2025, 375 p.

Az alárendelt hangjának irodalmi reprezentációival foglalkozó monográfia Gayatri Chakravorty Spivak subaltern-konceptiójából indul ki; a subaltern magyar megfelelője a címben és az alcímben szereplő „alárendelt”, illetve „kiszolgáltatott”, de a kötetben szinonimaként az alávetett, a kirekesztett fogalma is felmerül. Spivak rámutatott arra, hogy az alárendelt nevében megszólalók magának a fölérendelt nyelven megszólalni nem tudó alárendeltnek a hangját akaratlanul is elnyomják. Spivak koncepciójának kiindulópontja a történelem subaltern kutatása, mely az elnyomottak helyzetét alternatív források segítségével, illetve a hagyományos források másfajta értelmezésével igyekszik feltárni.

Zsadányi Edit a subalternkonceptiót irodalmi szövegek értelmezésének alapjává teszi, és feminista, illetve narratológiai elméleti alapokkal társítja. Az alapos, átgondolt, bőséges magyar és külföldi szakirodalomra támaszkodó könyv három fejezetre oszlik. Az első fejezet a subaltern elméleteit, illetve a subalternkonceptió irodalmi alkalmazhatóságát tárgyalja, s egy

Krasznahorkai László *Sátántangó*jával foglalkozó esettanulmányban mutatja be, hogyan használható az elmélet a műelemzés során. A műben a kiszolgáltatottság narratív reprezentációját vizsgálja, a regény narrációjában például azt a technikát, ahogyan „maga a narrátori beszéd elnyeli azt, akinek a nevében beszél, de azonosul is vele, követi az aktuális alaki perspektívát”. Tarr Béla *Sátántangó* című filmjében az alárendelt reprezentációjának nehézségeit hivatottak kifejezni olyan képi megjelenítések, melyek révén a szereplőket hátulról, elmosódott körvonalakkal látjuk. Paradox módon a túl közeli nézőpont sem válik az érzelmi kötődés eszközévé, inkább a megközelíthetlenséget sugallja. A sajátos filmtechnika ennek ellenére a nézőben elsősorban „a testi-biológiai közösséget erősíti fel, önkéntelen, zsigeri együttérzést hív elő bennünk”, ezáltal „felszabadíthatja a hatalmi kommunikáció fogságába rekedt subalternhangokat”.

A könyv második fejezete a főtémát feminista látószögbe helyezi. A próza-poétikai vizsgálódás és a gender kategóriájának összekapcsolása számos kérdést vet fel: tekinthetünk-e nőiesnek vagy férfiasnak egyes elbeszélismódokat, beszélhetünk-e női vagy nőies narratíváról. Az újabb genderelméletek hangsúlyozzák a társadalmi és a lokális kontextus fontosságát. Zsadányi ezekre is építve több esettanulmányban mutatja be a genderelméletek és a subalternelméletek összekapcsolhatóságát. Példáit elsősorban a 20–21. századi magyar irodalomból veszi (pl. Kaffka Margit, Lesznai Anna, Tóth Krisztina, Gordon Agáta), de néha világirodalmi példákra is hivatkozik (elemzi pl. Anna Seghers *Tranzit* című regényét). Az alárendelt hang megszólaltatásának módozatait logikus érvelésű, meggyőző, szövegcentrikus elemzésekkel mutatja be, összehasonlító jelleggel is reflektálva az egyes (olykor különböző irodalomtörténeti korszakokhoz tartozó) művek hasonló narrációs eljárásaira.

A női szereplők gyakran megváltoztathatatlan adottságként fogják fel sorsukat, s ekképp is reflektálnak rá. Narratív eszközök

tekintetében a subaltern artikulációját szolgálja pl. a célelvűséggel szemben az élet hiábavalóságát sugalló iterativitás, az ismétlődő, körkörös cselekményvezetés. Zsadányi, bár női szerzők műveit elemzi (pl. Kosáryné Réz Lola *Filoména*, Szenes Piroska *Csillag a homlokán* és Földes Jolán *A halászó macska uccája* című regényét), az iterativitást nem kimondottan a női poétikához, hanem általában a kiszolgáltatottság megjelenítéséhez köti, összehasonlításképpen férfi szerzők példáival is érvelve (hasonló narratív technikája van Móricz Zsigmond *A boldog ember* című regényének is). Lesznai Anna verseiben Zsadányi az elődök, a korábbi nemzedékek elfojtott, subaltern hangjának megnyilvánulásait keresi és mutatja fel. A *Dédanyám* című versben „megképződő lírai személyiség saját önmegvalósítási késztetését és tudáshozomját olyan kulturális és biológiai kódokként érzékeli, amely az előző nemzedékek vágyódásait fejezi ki”. Retorikai szempontból ezt erősítik fel az ismétléssalakzatok (ismétlődő szavak, motívumok, figura etymologica).

A női szereplők kiszolgáltatottságát a felsorolásalakzatok, az annales közlésmódját idéző, az események értékelés nélküli lejegyzésére szorítókozó, ún. prenarratív elbeszélismód is kifejezi. Erdős Virág *Na ne* című versében egy bántalmazott nő meséli szenvtelenül, az elszenvedett sérelmeket nem is tudatosítva, hogy neki úgy mond milyen „szerencséje” volt a férfiakkal, az okok felderítését, a miértetek megválaszolását az olvasóra bízva.

Az elemzések a művekben megjelenő, összetett queer viszonyokra is reflektálnak. Ilyen Kaffka Margit *Két nyár* című kisregényének szerelmi háromszöge; a mű, amint arra Zsadányi rámutat, „a periférikus emberi létezés kérdéseivel nemcsak a szociális helyzet, hanem a nemi szerepek terén is szembesít minket”. Zsadányi ebbe a kontextusba helyezi Kertész Imre *Kaddis a meg nem született gyermekért* című művének elemzését is, melyet a dehumanizáció és queernegativitás szempontrendszerére építi. A szöveg számos, az állatokra jellemző, az embert állatiasító metaforát tartalmaz, a vész-

korszakban elszenvedett dehumanizációra utalva, más irányból viszont ezek a motívumok a felmagasztalás retorikájával is összekapcsolódnak (a kenyéradagját a vonatút során a gyermeknek adó Tanító krisztusi alakjából kiindulva). Zsadányi kimutatja, hogy míg a *Kaddis* fő témája a patriarchális apaszerep elutasítása, a szöveg ismétlődésalakzatokkal teli, ritmikus zenei struktúrái mintha éppen a nemzés aktuását vinnék színre. „Az elutasításban, a (queer)-negativitásban létrejön az új nemzedék, és létrejön az új irodalmi mű” – állapítja meg Zsadányi.

A könyv harmadik fejezete az alárendelt megszólaltatását gyermeki narrációjú, a diktatúra idején játszódó, kortárs magyar regényekben (Rakovszky Zsuzsa: *A hullócsillag éve*, Dragomán György: *A fehér király*, Barnás Ferenc: *A kilencedik*) vizsgálja, a gyermeket a narrációelméletből ismert korlátozott tudású (megbízhatatlan) elbeszélőként kezelve. A gyermeki beszéd megnyilvánulhat a mellérendelő szerkezetekben, a krónikás jellegű történetmon-

dásban is. A diktatúra jellegzetessége az infantilizáció (a hatalom az embereket alárendeltként, mintegy gyermekként kezeli), ezért a gyermeki kiszolgáltatottság reprezentációi különösen alkalmasak az elnyomás retorikájának érzékeltetésére.

Zsadányi Edit könyve nemcsak irodalomtudományi, narratológiai tanulságokkal zárul, hanem arra is rámutat, miért érdemes irodalommal és irodalomtudománnyal foglalkozni: „az irodalom egyik értelmét és hasznát abban látom, ha az irodalom részt vállal a nyomasztó történelmi múlt feldolgozásában, a mindennapos küzdelmek enyhítésében, a tolerancia és a személyes szabadság képviselésében” – olvasható az összegzésben. A fókuszba állított művek és az érzékeny elemzések meggyőzően mutatnak rá arra, hogyan járulhat hozzá az irodalom az irodalomtudománnyal karöltve az olvasói együttműködés felélesztéséhez és az előítéletek lerombolásához.

Polgár Anikó